

Het sleutelbeengebaar

Over het boek

Auteur: Hilde Van Cauteren

Uitgeverij: Davidsfonds/Infodok

Jaar van uitgave: 2020

Over de maker

Hilde Van Cauteren (Hamme, 1967), is een Belgische jeugdauteur. Voor ze schrijver werd, gaf ze tekenles aan een middelbare school, yoga- en vegetarische kooklessen, heeft ze ook aan kinderen les gegeven en was ze een tijdje politiek actief. In 2011 debuteert ze met 'Het naveltheater' een jeugdboek over een theatergezelschap in een bezette stad. 'De nachtspelers', haar derde boek draait rond manipulatie en bedrog in de politiek. Ze schrijft ook poëzie en is schrijfdocent. In 2011 en 2012 was ze Dorpsdichter in Doel. 'Het sleutelbeengebaar' is haar eerste toekomstroman. Hoewel haar vorige werken realistische verhalen zijn, verwerkte ze er toch telkens 1 magisch element in: een Siamese tweeling bestaande uit een jongen en een meisje, een figuur met een landkaart op haar voeten of personages die dromen en nachtmerries kunnen maken. 'Het sleutelbeengebaar' is niet magisch maar wel verzonnen.

1. HET VERHAAL

1.1 Korte schets

'Het sleutelbeengebaar' is een dystopisch S.F.-verhaal dat zich afspeelt in een erg nabije toekomst. De heersende dictatoriale macht, die een 'zuivere' maatschappij nastreeft, beschouwt alle 'defecten' als illegaal. De hoofdpersonages leiden een illegaal leven en vluchten in de slotfase naar de natuur.

Tips voor gesprek

- Als starter kan je de trailer van het boek afspelen, te vinden op de website van Hilde Van Cauteren. Welke sfeer geeft de trailer weer? Past de muziek bij het boek?
- In de jeugdliteratuur zijn boeken met het thema 'robotica' momenteel erg populair: hoe origineel is het boek 'Het Sleutelbeengebaar' nog? De meeste boeken spelen in een toekomstige tijd, heeft iemand iets gelezen uit de huidige tijd?
- Je kan vragen naar andere boeken met robots in de hoofdrol en vergelijken: waar lag de klemtoon? avontuur en spanning? dystopie? humor? Vergeet de winnaar van vorig jaar niet: Jinxed / Amy McCulloch (HarperCollins, 2019).

1.2 Personages en psychologische ontwikkeling

Het verhaal ontwikkelt zich voornamelijk rond 3 personages: Botan Ran (Bot), Yuki en de C2, de zorgrobot.

Botan Ran: ik-verteller en ik-belever. Woont in het begin van het verhaal samen met zijn vader Pa Ran en Plin, zijn ouderloze vriend die een nieuwe thuis vindt bij Bot en zijn vader. Plin en Bot werken in een robotfabriek en hebben beiden een tijdelijke verblijfsvergunning. Om aan een 'deportatie' te ontsnappen werkt Plin een plan uit:

vermits Bot erg lijkt op de C2 kan hij onderduiken als robot. Zo komt hij terecht bij de blinde en hulpbehoevende Yuki. De opgroeiende Bot is erg onzeker over zijn toekomst, voelt zich hulpeloos en zoekt steun bij Plin: eerst fysiek, na Plins verdwijning zijn het gebeden van Plin en Pa Ran die hem stimuleren door te zetten: “Ik wist dat je het kon, Botje” (p.44) en “Laten we dan nu bidden voor een verkwikkende nachtrust en tegen piekerend wakker liggen.” (p.46). Naar het einde van het boek toe groeit zijn zelfvertrouwen en heeft hij een aanzienlijk aandeel in de vlucht.

Yuki: dochter van media-figuur Nona Satou. Woont alleen in een luxe appartement en krijgt een zorgrobot toegewezen, de C2 in wiens ‘huid’ Bot kruipt. Haar blindheid scherpt haar zintuigen zo aan dat ze een mens hoort, ruikt en voelt in de C2. Zo ontmaskert ze Bot reeds na een paar dagen. Maakt een sterke psychologische ontwikkeling door: haar eenzaamheid en ziekte maken haar sarcastisch: “Ik heb mezelf niet gemaakt. Daarom ben ik natuurlijk zo goed gelukt.” (p.58) en “En jij bent niet bang voor ziektes, meisje?” “Hebt U mij al eens goed bekeken?” (p.84). Is op zoek naar gezelschap en tederheid: vraagt aan de robot naast haar te komen zitten. Geleidelijk wordt ze warmer, hecht zich zowel aan de vriendschap van Bot als de C2 en is belangrijk tijdens de vlucht: in de loods kan ze de richting van de buitenlucht detecteren en zo de juiste vluchtroute aangeven. Toch blijft ze twijfelen aan zichzelf en aan de toekomst: “Maar ik weet nu al dat ze me daar liever niet zien komen.” (p.144).

C2, de zorgrobot: machine, maar toch een belangrijk personage in het verhaal, hoofdpersonage? Zijn beschrijving en werking vinden we op pagina 27. Maakt, zoals Bot en Yuki, een evolutie door, hiervoor is hij trouwens ook geprogrammeerd: “De conversatie zal met de tijd interessanter en persoonlijker worden, zegt C2.” (p.31). Hilde Van Cauteren slaagt erin hem een menselijker gezicht te geven dan verwacht. Zijn gesprekken blijven ‘statisch’, maar zijn hierdoor ook soms erg humorvol. Ook hij is belangrijk bij de vlucht: hij draagt Yuki en biedt aan voor haar te werken, zonder dat hij eten nodig heeft.

Randpersonages:

Pa Ran, de vader van Bot, en Plin komen alleen in het eerste deel voor: Pa Ran sterft uit verdriet om de verloren maatschappij, Plins vlucht mislukt.

Nona Satou: media-figuur en Yuki’s moeder. Uit onvrede met zichzelf schetst Yuki eerst een heel negatief beeld van haar moeder. Later in het verhaal begrijpt ze haar moeder beter en aanvaardt het geld om de vlucht mogelijk te maken.

Tips voor gesprek

- Je kan proberen de verschillen tussen Bot en de zorgrobot op te zoeken: zijn er voordelen aan het leven van een robot? (heeft geen herinneringen, dus ook geen gruwelijke, voelt geen pijn, is steriel...)
- Kunnen we de robot zien als personage?
- Hoe zouden de jongeren Bot en Yuki omschrijven? Sympathiek? Moedig? Veranderen die gevoelens doorheen het verhaal?
- Welk gevoel roept de C2 op? Is hij realistisch neergezet door Hilde Van Cauteren?
- We kunnen stellen dat Plin de vlucht niet overleefd heeft. Toch wordt dit nergens expliciet vermeld. Wat is de mening van de jongeren hierover? Laat ze een extra verhaallijn verzinnen rond Plins vlucht en toekomst.

1.3 Structuur

Het verhaal is opgebouwd uit 4 duidelijk afgelijnde delen, ook weerspiegeld in de vormgeving: zwarte pagina’s, witte letters als titel.

- Deel 1: situering hoofdpersonages en hun omgeving, eindigt met de gedaanteverwisseling van Bot in de C2.
- Deel 2: ontwikkeling intrige of verhaallijnen: Bots leven als robot / toenadering tussen Bot, Yuki en C2.
- Deel 3: langzame stijging naar de climax.
- Deel 4: afwikkeling: vlucht en slot.

De dagen zijn genummerd, vanaf deel 2 krijgen de dagen een extra ‘+’ vermelding. Reden? Opvallend is ook dat verschillende verhaalelementen herhaaldelijk opduiken: het sleutelbeengebbaar, de innerlijke tuin en de laconieke manier van bidden (pagina’s 13, 68 en 100). De titel wordt zelf deel van de intrige.

Tips voor gesprek

- Welke zijn de hoogtepunten in het verhaal? Waar situeren de jongeren de climax?
- Is er een onverwachte wending? Bijvoorbeeld: de dood van Yuki's moeder.
- Is dit een duister verhaal? Zit er humor in verwerkt? Waar en op welke manier?

1.4 Perspectief

Het boek is geschreven in de tegenwoordige tijd vanuit het perspectief van Bot, als ik-belever.

De tekst wordt regelmatig onderbroken door stukjes "Blind getypt" (p.30, p.52, p.64, p.94), geschreven vanuit het perspectief van Yuki, als ik-verteller.

Tips voor gesprek

- Als lezer heb je niet direct door wie de stukjes "Blind getypt" vertelt. Klopt dit? Wat is het voordeel van de stukjes? (Je kruipt in het hoofd en de gevoelens van Yuki). Origineel idee van de auteur?

Tip voor creatieve verwerking

Je kan met de groep proberen het verhaal te vertellen vanuit het perspectief van de C2. Als uitgebreide creatieve verwerking kan je dit verwerken in een toneelstuk in de stijl en het woordgebruik van de robot.

- Levert dit een heel ander verhaal op?

1.5 Het einde

Het einde van het boek rondt het verhaal af: de vlucht lukt en er lonkt een nieuwe toekomst in de natuur.

Zoals passend in de dystopische toekomstroman is er geen happy-end: de zorgrobot kan niet mee en Yuki denkt dat ze niet welkom is.

Tips voor gesprek

- Wat vonden de jongeren van dit einde? Ontroerend? Teleurstellend? Vraagt het boek een vervolg? Hoe zou dit kunnen gaan? Je kan verschillende intriges uitwerken.
- Filosofisch vraagje: kan een dystopische toekomstroman een positief einde hebben, of moet die een waarschuwing blijven voor onze huidige maatschappij en manier van leven?

1.6 Tijd en setting

'Het sleutelbeengebbaar' is een toekomstroman die zich afspeelt in een erg nabije toekomst. Het lijkt wel een post-coronaboek: vele verhaalelementen zijn vandaag reeds herkenbaar: toenemende robotica / corona-maatregelen / inzetten van drones.

Tips voor een filosofisch gesprekje

- Zal de huidige maatschappij evolueren zoals in het boek, met permanente smetvrees, verbanning van alles wat natuurlijk is: voedsel / seks / planten / menselijke hulp? Hoe zien de jongeren dit? Is een dergelijke maatschappij leefbaar? Wat kan en moet vermeden worden?

1.7 Titel

De titel van het boek verwijst naar de groet onder robots: het sleutelbeengebbaar dat hygiënisch en herkenbaar is voor soortgenoten. Het typische gebaar wordt deel van de intrige omdat Bot het af en toe vergeet en zichzelf zo onmaskert als mens. Het regime gebruikt dit ook om niet-robots te identificeren.

Tips voor gesprek

- Is het sleutelbeengebbaar, als begroeting, een goed alternatief voor de handdruk en een knuffel in post-corona tijd?
- Wat zou je moeten doen om dit gebaar populair te maken? Laat de jongeren een plan maken en eventueel uitvoeren? Wie weet welke hype dit wordt!

1.8 Genre

'Het sleutelbeengebbaar' is een dystopische toekomstroman. Zoals de naam zegt, combineert scifi wetenschap en fictie. Het genre 'fantaseert' verder op wetenschappelijke of ecologische ontwikkelingen die wij reeds kennen: drones / accounts / robots en AI / cybercrime / overbevolking / pandemie. De 'schepper' van de toekomstroman is Jules Vernes met boeken als 'Reis naar het middelpunt der aarde' (1864) en 'De reis naar de maan in 28 dagen en 12 uren' (1865). Anders dan sprookjes wekken toekomstverhalen de indruk dat alles wel 'zou kunnen'. Een toekomstroman kent 3 basisingrediënten: een gefantaseerde wetenschap met herkenbare elementen, spanning en een profetische boodschap. De toekomstroman wil de lezer waarschuwen: wat als...Hij laat zien wat er gebeurt met de maatschappij als geweld / vervuiling en verkwisting / afstomping of macht de bovenhand halen. Hij stelt dus vragen naar de grenzen van macht en uitbuiting van milieu. Daarin kan men een overeenkomst zien met de oude mythes die geschreven werden om onverklaarbare en beangstigende verschijnselen te duiden. (Bron: Leesbeesten en boekenfeesten / Jan van Coillie - Davidsfonds / Infodok, 2000). 'Het sleutelbeengebbaar' is bovendien een dystopisch verhaal: de toekomstige maatschappij is slechter dan de huidige. In een utopisch verhaal wordt de ideale wereld beschreven.

Tips voor gesprek

- Wie leest graag toekomstromans en specifiek dystopische? Uit recent onderzoek blijkt dat vooral spannende jeugdboeken de voorkeur hebben, gevolgd door waargebeurde verhalen. (Bron: De leescultuur van jongeren / Qrius - Stichting Lezen, 2021). Je kan een debat voeren met voor- en tegenstanders. Wat maakt scifi aantrekkelijk? Geeft een dystopie leesplezier? Welke andere genres genieten de voorkeur? Probeer een top 3 te maken van beste toekomstverhalen.

2. VERWERKING

2.1 Robotica en artificiële intelligentie (AI)

Het thema in het boek is het belangenconflict tussen mens en machine, hier de robot. Sinds de ontwikkeling van de humanoïde robot in Japan in 1970 stelt zich immers de vraag: wat als de robot sneller en slimmer wordt dan de mens? Wat als de robot de mens in gevaar brengt? Hilde Van Cauteren kreeg het idee voor het boek naar aanleiding van een artikel van Filip Huysegems over de Japanse samenleving: 'Liever een robot dan een migrant.' Het was vooral de titel die aanleiding gaf tot het verhaal. Het conflict draait rond de vraag: wat als de maatschappij massaal kiest voor robots ipv mensen? Nu reeds worden robots ingezet in autofabrieken, in musea als gids, in Japanse hotels, in de zorg. Zelfs voor het onderwijs kunnen ze opgeleid worden om leerkrachten te ondersteunen.

Tips voor gesprek

- Waar ligt volgens de jongeren de grens van robotica en AI? Zijn we overgeleverd aan onze eigen technologie of beslissen we zelf waar we robots niet inzetten? Voorbeelden waarover een discussie kan volgen: robots op de werkvloer / in woonzorgcentra / algoritmes die beslissen of we een korting, een lening, een job of uitkering krijgen / autonome wapens / zelfrijdende auto's / robots die onze afwas doen. Is de C2 waardevoller voor Yuki dan een menselijke hulp?
- In het boek spreekt de zorgrobot een geprogrammeerde taal: dit geeft soms een humoristisch effect. Maar als je even nadenkt: hoeveel écht originele gedachten hoor je in een interview na een sportwedstrijd of met een politicus? Wat te denken van de jongerentaal?

2.2 Totalitaire staat in de dystopische toekomstroman

'Het sleutelbeengebbaar' situeert zich in een dictatuur die streeft naar een "zuivere unilocale" samenleving, harmonieuzer dan de huidige. Typisch voor een totalitair regime: alles wat hiertoe kan bijdragen is geoorloofd. Vertaald naar het boek: de samenleving wordt opgesplitst in locals en niet-locals. De niet-locals zijn ongewenst en leven met een illegaal statuut. Na het uitschakelen van hun account worden ze gedumpt uit de maatschappij. Waarheen wordt niet verteld. De opsplitsing gebeurt op basis van allerlei factoren: ras / ziekte of handicap / armoede of afwijkende ideeën.

De machthebbers kiezen ook voor het gebruik van robots: ze zijn hygiënischer, moeten niet eten, hun loonkost is veel lager én ze zijn controleerbaar en manipuleerbaar. Het regime oefent controle uit door middel van drones, door het creëren van een sfeer van wantrouwen: de robots mengen zich als mensen tussen menigtes.

Tips voor gesprek en creatieve verwerking

- De beginpassage van een dystopische roman creëert meestal onmiddellijk een sfeer van vervreemding. Je kan de opener van 'Het sleutelbeengebbaar' voorlezen en vergelijken met andere boeken ('Jinxed', 'Gewist' / Marco Kunst, 'Project Z' / Marloes Morshuis).
- Hoe ziet de wereld er uit in het boek? Spreekt een hoogtechnologische stad vol AI, glitterhoogbouw, controlerende drones en robots de jongeren aan? Hoe ziet de ideale futuristische stad eruit? Laat de jongeren fantaseren over volgende items: winkelen, wonen, ontspanning, verkeer, voedselproductie, afvalverwerking, ruimtereizen.
- Heel wat 'wat-als'-vragen leveren stof tot discussie: Wat als 90% van de bevolking bejaard zou zijn? Wat als de voorraad aan drinkbaar water op is? Wat als blijkt dat alle grond schadelijk vervuild is? Wat als coltan, de grondstof voor de smartphone, uitgeput raakt, of als Congo weigert te leveren aan de wereld?
- Creatieve schrijfopdrachten: laat de jongeren een dagboek schrijven met als titel: in het jaar..., Laat ze een scenario uitwerken voor een film rond het thema: leven in een ruimteschip als enige overlevenden na een pandemie.

2.3 Diversiteit

Yuki, als een van de hoofdpersonages, is blind en zwaar hulpbehoevend. Hilde Van Cauteren beschrijft Yuki als gevoelig, eenzaam en hunkerend naar wat tederheid. In de slotfase van het boek is haar blindheid belangrijk voor het welslagen van de vlucht. In vele samenlevingen is er voor mensen met een beperking weinig plaats. Toch zijn er verschuivingen merkbaar, ook in onze maatschappij: bedrijven worden gestimuleerd om mensen met een beperking in dienst te nemen, het M-decreet in het onderwijs, gebouwen worden toegankelijk voor iedereen. Een boek als 'Het sleutelbeengebbaar' is daarin ook belangrijk. De laatste jaren verschijnen er trouwens meer boeken rond het thema 'beperking'.

Tips voor gesprek

- Zijn deze boeken belangrijk? Waar ligt hun meerwaarde? (zich kunnen inleven in de persoon met beperking, er zo een positief beeld door krijgen).
- Wie kent één of meerdere aanraders?
- Je kan wat dieper ingaan op Yuki's blindheid: zien lijkt immers één van de waardevolste zintuigen: kleuren bepalen ons humeur / licht geeft je een goed gevoel, denk maar aan de winter-dip / vele spreekwoorden draaien rond ogen: 'je gelooft je ogen niet' of 'ogen als theeschoteltjes' / ogen zijn belangrijk in de non-verbale communicatie: rollende ogen, woedende ogen. Je kan hierover in debat gaan: zijn de jongeren hiermee akkoord? Of verkiezen ze het ruiken, horen, voelen of proeven? Laat ze nog een aantal spreekwoorden zoeken rond zintuigen.
- Kent iemand een blind meisje of blinde jongen? Hoe ervaren ze die vriendschap?
- Kan iemand die blind is dromen?
Creatieve verwerking: blindproeven, blindtasten of blindruilen kunnen leuk zijn om je in te leven in Yuki (met koffie, cacao, krakende chips, rozengeur, vanille, richting van een tochtstroom).

3. VERDER LEZEN

- Zwarte vijvers / Amina Laffet (Hamley Books, 2020)

Juryleden kunnen online op de boeken reageren. Ga naar www.deleesjury.be, klik op 'Lezen' en dan op de juiste leeftijdsgroep en het boek in kwestie.